

PAWEŁ ŚRODA

PROCES LIKWIDACJI KOŚCIELNYCH PLACÓWEK OPIEKUŃCZO-WYCHOWAWCZYCH W POLSCE W LATACH 1946-1965

Działalność opiekuńczo-wychowawcza, obok działalności oświatowej, stanowiła w dwudziestoleciu międzywojennym jedną z podstawowych form aktywności zgromadzeń zakonnych oraz poszczególnych parafii. Po drugiej wojnie światowej większość kościelnych zakładów została zamknięta lub przejęta przez władze oświatowe.

Niniejsze opracowanie przedstawi przebieg akcji likwidacyjnych z uwzględnieniem metod stosowanych przez władze państwowe, ukazując jednocześnie przyczyny zamykania placówek. Dokonana zostanie także analiza przepisów, na jakie powoływały się władze oświatowe w decyzjach o zamknięciu lub upaństwowieniu kościelnych zakładów opiekuńczo-wychowawczych. Omówione zostaną kwestie przejmowania przez państwo lokali należących do Kościoła oraz zagadnienia związane z przestrzeganiem procedury administracyjnej przez władze państwowe.

1. PRZEBIEG LIKWIDACJI

Najpierw władze przystąpiły do zamykania kościelnych przedszkoli. Jako jedna z pierwszych upaństwowiona została placówka siostr Córek Maryi Niepokalanej w Grójcu 5 stycznia 1946 r.¹ oraz siostr elżbietanek w Bydgoszczy dnia 30 czerwca 1949 r.²

¹ Siostrom pozwolono pracować w upaństwowionym przedszkolu do 1953 r. Zob. M. Lużyńska, *Nasze przedszkole wczoraj, dziś i jutro*, Sandomierz 2003, s. 30.

Kolejny rok przyniósł nasilenie walki z Kościołem. W wyniku akcji przejęcia pałacówek „Caritas” w roku 1950 Kościołowi odebrano kontrolę nad większością prowadzonych zakładów. Według niedokładnych i nieoficjalnych danych przedstawionych na zjeździe Prezesów i Dyrektorów Oddziałów Wojewódzkich Zrzeszenia Katolików „Caritas” podano, że Zrzeszenie przejęło i prowadzi około 557 przedszkoli, 7 żłobków, 83 domy dziecka, 6 internatów i burs, 3 zakłady wychowawcze i specjalne³. Ponadto zlikwidowano przedszkola parafialne w Gdańsku-Wrzeszczu prowadzone przez siostry słuźebniczki⁴, przez siostry urszulanki w Ozorowie⁵, domy dziecka prowadzone przez księży salezjanów w Lutomiersku i Woźniakowie⁶ oraz Zakład Wychowawczy księży michalitów w Miejscu Piastowym⁷. W roku 1951 zamknięto kilka kolejnych placówek przedszkolnych prowadzonych przez parafie i zgromadzenia zakonne. Były to, między innymi, dwa przedszkola

² Zob. Pismo Wydziału Oświaty PWRN w Bydgoszczy do UdSW dot. upaństwowienia przedszkola Sióstr Elżbietanek z dnia 26 marca 1952 r., Archiwum Akt Nowych (AAN), Urząd do Spraw Wyznań (UdSW), sygn. 15/17.

³ Przedstawione dane są znacznie zaniżone, ponieważ część delegatów nie sporządziła spisu prowadzonych placówek, np. w województwie bydgoskim czy warszawskim. Zob. Sprawozdanie z konferencji Prezesów i Dyrektorów Oddziałów Wojewódzkich Zrzeszenia Katolików „Caritas” z dnia 12 grudnia 1950 roku. AAN, UdSW, sygn.5A/52.

⁴ Zob. Zestawienie zamkniętych szkół katolickich w Diecezji Gdańskiej do 1965 roku, Archiwum Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski (ASKEP), Placówki opiekuńczo-wychowawcze Kościoła Rzymsko-katolickiego w latach 1945-1981, sygn.1/400.

⁵ Zob. Wykaz Przedszkoli Zgromadzenia Sióstr Urszulanek w diecezji Łódzkiej, ASKEP, Placówki opiekuńczo-wychowawcze Kościoła Rzymsko-katolickiego w latach 1945-1981, sygn.1/400.

⁶ Dom dziecka w Woźniakowie został zlikwidowany z powodu fermentu sianego przez ZMP oraz trudności finansowych. Zob. A. Świda, *Towarzystwo salezjańskie. Rys historyczny*, Kraków 1984, s. 244.

⁷ Zob. Pismo Księżym Michalitów do Sekretariatu Episkopatu Polski z 9 grudnia 1950 roku z prośbą o pomoc w odzyskaniu Zakładu Wychowawczego w Miejscu Piastowym, AAN, UdSW, sygn. 8/1330.; Pismo Dyrektora Zakładu Wychowawczego dla Sierot i Opuszczonej Młodzieży w Miejscu Piastowym do Prezydenta RP z dnia 18 lipca 1950 roku w sprawie odwołania od decyzji Komisji Ziemskiej, AAN, UdSW, sygn. 8/1330.

parafialne w Gnieźnie⁸, przedszkole sióstr benedyktynek w Łazach⁹ oraz sióstr franciszkanek w Gdańsku¹⁰.

Pierwsza zorganizowana akcja likwidacji kościelnych placówek opiekuńczo-wychowawczych przeprowadzona została w okresie od lutego do maja 1952 r. Zlikwidowano wówczas większość przedszkoli, internatów, burs, domów dziecka oraz zakładów wychowawczych. Zamknięciu uległy m.in. przedszkola sióstr Wspólnej Pracy od Niepokalanej Marii we Włocławku, Kowalu, Lubrańcu, Lipnie, Zduńskiej Woli¹¹, przedszkola parafialne w miejscowościach Strzelno, Trzemeszno i Mogilno w powiecie Mogilno¹², przedszkole „Ochronka Bałucka” prowadzone przez siostry salezjanki w Łodzi¹³. Likwidacji uległy m.in. internaty i bursy prowadzone przez siostry salezjanki w Sokołowie Podlaskim¹⁴, siostry Najświętszej Rodziny z Nazaretu w Krakowie¹⁵, siostry niepokalanki w Warszawie¹⁶, Szymano-

⁸ Zob. Pismo Kurii Metropolitalnej do Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu w sprawie upaństwowienia przedszkoli w Gnieźnie z dnia 10 sierpnia 1951 r., AAN, UdSW, sygn. 8/1813.

⁹ Zob. Poufne pismo przewodniczącego Prezydium WRN w Krakowie do UdSW w Warszawie w sprawie przedszkola w Łazach z dnia 28 października 1952 r., AAN, UdSW, sygn. 15/60.

¹⁰ Zob. Zestawienie zamkniętych szkół katolickich w Diecezji Gdańskiej do 1965 roku, ASKEP, Placówki opiekuńczo-wychowawcze Kościoła Rzymsko-katolickiego w latach 1945-1981, sygn.1/400.

¹¹ Zob. Odwołanie Zarządu Zgromadzenia ss. Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi do Rady Państwa z 31 marca 1952 r., AAN, UdSW, sygn. 15/36.

¹² Zob. Poufne Sprawozdanie Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Bydgoszczy Referat ds. Wyznań do UdSW w sprawie przejęcia przedszkoli na rzecz skarbu Państwa z dnia 3 sierpnia 1952 r., AAN, UdSW, sygn. 15/51.

¹³ Zob. Pismo rodziców dzieci z Przedszkola Sióstr Salezjanek w Łodzi do Rady Państwa z dnia 12 marca 1952 r., AAN, UdSW, sygn. 15/40.

¹⁴ Zob. *Kwestionariusz do stwierdzenia sytuacji Kościoła w Polsce w latach 1945-1964*, Archiwum Sióstr Salezjanek w Sokołowie Podlaskim (ASSSP), poz. w oprac.

¹⁵ Zob. Pismo Samorządu Internatu Sióstr Najświętszej Rodziny z Nazaretu w Krakowie do Prezydenta RP z prośbą o interwencję z dnia 24 marca 1952 r., AAN, UdSW, sygn. 15/55.

¹⁶ Zob. Pismo Rodziców Dzieci przebywających w internacie Sióstr Niepokalank we Wrzosowie do Przewodniczącego Rady Państwa w sprawie upaństwowienia placówki z dnia 26 marca 1952 r., AAN, UdSW, sygn. 15/61.

wie¹⁷ i Wrzosowie¹⁸, Towarzystwo „Samopomoc” pod wezwaniem Najświętszej Marii Niepokalanej w Mariówce Opoczyńskiej¹⁹. Zamknięciu uległy także domy dziecka prowadzone przez siostry urszulanki w Monicach²⁰, siostry franciszkanki w Klemensowie²¹, siostry felicjanki w Łasinie²² i Grudziądzu²³, siostry Wspólnej Pracy we Włocławki i Zduńskiej Woli²⁴ oraz zakład wychowawczy księży salezjanów w Płocku²⁵. Nie sposób wymienić wszystkie placówki, które zostały zlikwidowane podczas wiosennej akcji, można natomiast śmiało stwierdzić, iż była to do tej pory najbardziej dotkliwa akcja wymierzona w placówki zajmujące się wychowaniem dzieci i młodzieży.

¹⁷ Zob. Pismo UdSW do Biura Listów i Zażeń przy Radzie Państwa w sprawie zażalenia Sióstr Niepokalank w Szymanowie z dnia 12 maj 1952 r., AAN, UdSW, sygn. 15/63.

¹⁸ Zob. Pismo Zarządu Generalnego Zgromadzenia Sióstr Niepokalanego Pożycia Najświętszej Maryi Panny w Szymanowie do UdSW w sprawie bursy we Wrzosowie z dnia 12 czerwca 1952 r., AAN, UdSW, sygn. 18/593.

¹⁹ Zob. Pismo Kierownika Wydziału Oświaty Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Kielcach do Towarzystwa „Samopomoc” Zgromadzenia Zakonnego pod wezwaniem Najświętszej Marii Niepokalanej w Mariówce Opoczyńskiej z dnia 28 maja 1952 roku w sprawie zamknięcia placówki, AAN, UdSW, sygn. 15/171

²⁰ Zob. Pismo Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Łodzi Referat ds. Wyznań do Urzędu do Spraw Wyznań w Warszawie w sprawie obniżenia podatku gruntowego z dnia 20 kwietnia 1953 roku, AAN, UdSW, sygn. 37/1592.

²¹ Zob. Pismo Zgromadzenia Sióstr Franciszkanek Misjonarek Maryi w Klemensowie do Prezydenta PR z dnia 3 kwietnia 1952 r., AAN, UdSW, sygn. 15/62.

²² Zob. Pismo Zgromadzenia Sióstr Felicjanek z Łasin do Sekretariatu Episkopatu Polski w Warszawie z dnia 29 lipca 1952 roku w sprawie odebrania Domu Dziecka, AAN, UdSW sygn. 18/1784.

²³ Zob. Pismo Zgromadzenia Sióstr Felicjanek w Wawrze k. Warszawy do Rady Państwa w sprawie upaństwowienia placówek z dnia 30 marca 1952 r., AAN, UdSW, sygn. 15/59.

²⁴ Zob. Odwołanie Zarządu Zgromadzenia ss. Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi do Rady Państwa z 31 marca 1952 r., AAN, UdSW, sygn. 15/36.

²⁵ Zob. Zażalenie Inspektoratu Towarzystwa Salezjańskiego w Łodzi do UdSW w sprawie upaństwowienia Zakładu Wychowawczego w Płocku, z dnia 10 marca 1952 roku, AAN, UdSW, sygn. 15/39.; Odwołanie Zażalenie Inspektoratu Towarzystwa Salezjańskiego w Łodzi do Ministra Oświaty w Warszawie w sprawie upaństwowienia Zakładu Wychowawczego w Płocku, z dnia 10 marca 1952 roku, AAN, UdSW, sygn. 15/39.

Kolejne likwidacje placówek przeprowadzono latem 1954 r. Celem były tym razem wyłącznie internaty i bursy prowadzone przez Kościół. Należy podkreślić, iż w wyniku zamykania tych placówek doszło do likwidacji internatów, burs dla młodzieży i studentów.

Według informacji przesłanych przez zgromadzenia zakonne do Sekretariatu Episkopatu Polski, do 15 października 1954 r., zlikwidowano 16 internatów i burs prowadzonych przez takie zgromadzenia, jak: siostry urszulanki, siostry Sługi Jezusa, siostry szarytki, siostry Sacre Coeur, siostry elżbietanki, siostry zmartwychwstanki, księżcy orionistów²⁶, siostry służki²⁷, Zgromadzenie Małego Dzieła Boskiej Opatrzności²⁸, siostry Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny²⁹ i siostry Matki Bożej Miłosierdzia³⁰.

W sierpniu 1954 r. zostały upaństwowione wszystkie placówki księżcy orionistów³¹. Ponadto zostały zlikwidowane internaty dla studentów prowadzone przez siostry salezjanki we Wrocławiu³², siostry Zmartwychwstania Pańskiego w Poznaniu³³, siostry dominikanki

²⁶ Zob. Lista Zgromadzeń Zakonnych pozbawionych internatów, ASKEP, Placówki opiekuńczo-wychowawcze Kościoła Rzymsko-katolickiego w latach 1945-1981, sygn. 441.

²⁷ Zob. Pismo Ministra Oświaty do Biura Listów i Zażeń przy Radzie Państwa w sprawie odebrania uprawnień szkoły państwowej LO Sióstr Służek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanej w Mariówce Opoczyńskiej z sierpnia 1954 r., AAN, UdSW, sygn. 44/559.

²⁸ Zob. Pismo Zgromadzenia Małego Dzieła Boskiej Opatrzności w Warszawie do Rady Państwa z dnia 6 września 1954 r. w sprawie bursy dla chłopców, AAN, UdSW, sygn. 44/1658.

²⁹ Zob. Pismo Sióstr Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny do Rady Państwa z dnia 10 września 1954 roku w sprawie odwołania od decyzji PRN w Warszawie, AAN, UdSW sygn. 44/1656.

³⁰ Zob. Pismo Zgromadzenia Sióstr Matki Bożej Miłosierdzia do Rady Państwa z dnia 8 września 1954 roku w sprawie odwołania od decyzji Prezydium Rady Narodowej m. st. Warszawy, AAN, UdSW, sygn. 44/1657.

³¹ Zob. A. Kaczmarczyk, *Zasługi orionistów dla polskiej resocjalizacji*, Warszawa 2000, s. 35.

³² Zob. Pismo Zgromadzenia Sióstr Salezjanek we Wrocławiu do Rady Państwa w Warszawie z 6 września 1954 roku w sprawie zamknięcia bursy dla studentek, AAN, UdSW sygn. 44/1659.

³³ Zob. Pismo Zgromadzenia Sióstr Zmartwychwstania Pańskiego Prowincji Pozańskiej do Wojewódzkiej Komisji Lokalowej w Poznaniu z dnia 1 września 1954

w Warszawie³⁴. Zamykanie tych zakładów było dokonywane niezgodnie z prawem. Władze, wydając decyzje, powoływały się na ustawę o szkołach prywatnych, mimo że spod jej mocy, na podstawie art. 10, wyłączone były wszystkie placówki dla studentów³⁵.

Kolejne lata nie przyniosły poprawy w stosunkach między państwem a Kościołem, nadal dochodziło do likwidacji kościelnych zakładów opiekuńczo-wychowawczych, które dotychczas nie zostały zamknięte. W 1955 r. zlikwidowano Diecezjalny Dom Dziecka „Gniazdo” w Siedlcach, pozostawiając budynek do dyspozycji Kurii³⁶.

roku w sprawie odwołania od decyzji, AAN, UdSW sygn. 44/1660; Pismo Zgromadzenia Sióstr Zmartwychwstania Pańskiego Prowincji Poznańskiej do Rady Państwa z dnia 2 września 1954 roku w sprawie uchylecia bezprawnych decyzji, AAN, UdSW sygn. 44/1660.; Pismo Zgromadzenia Sióstr Zmartwychwstania Pańskiego Prowincji Poznańskiej do Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu z dnia 3 września 1954 roku w sprawie odwołania od decyzji, AAN, UdSW sygn. 44/1660.

³⁴ Zob. Pismo Prezydium Rady Narodowej m. st. Warszawy do Kierownika Internatu Sióstr Dominikanek w sprawie zamknięcia placówki, AAN, UdSW sygn. 44/1661.

³⁵ Internaty dla studentek, mimo że nie były *sensu stricte* zakładami wychowawczymi, zostały zamknięte decyzjami Rad Narodowych, które nakazywały natychmiastowe opuszczenie placówek. Jednocześnie odrębnymi decyzjami przydzielano budynki po zamkniętych zakładach Ministerstwu Szkolnictwa Wyższego w celu utworzenia państwowych internatów. Placówki te były zamykane przez Komisje PRN, które najczęściej w nocy wdzierały się na teren zgromadzeń i siłą zajmowały pomieszczenia. Siostrom wręczano pisma nakazujące natychmiastowe zamknięcie internatu, jako placówki wychowawczej w rozumieniu ustawy z dnia 11 marca 1932 r. Zob. Pismo Prezydium Rady Narodowej dla miasta stołecznego Warszawy do Kierownika internatu Sióstr Dominikanek, pismo było bez daty, w sprawie zamknięcia internatu, AAN, UdSW, sygn. 44/1661; Decyzja Prezydium Rady Narodowej dla miasta stołecznego Warszawy z dnia 26 sierpnia 1954 r. w sprawie przydzielenia budynku po internacie, AAN, UdSW, sygn. 44/1661; Pismo Zgromadzenia Sióstr Zmartwychwstania Pańskiego Prowincji Poznańskiej do Wojewódzkiej Komisji Lokalowej w Poznaniu z dnia 1 września 1954 r. w sprawie odwołania od decyzji o przejęciu lokalu, AAN, UdSW, sygn. 44/1660; Pismo Zgromadzenia Sióstr Urszulanek do Rady Państwa z dnia 8 września 1954 r. w sprawie odwołania od decyzji, AAN, UdSW, sygn. 44/1663.

³⁶ Zob. Ścisłe poufne pismo Dyrektora Departamentu Ministerstwa Oświaty do PWRN w Warszawie Wydział Oświaty z dnia 9 lutego 1955 roku, w sprawie przeprowadzenia likwidacji Diecezjalnego Domu Dziecka „Gniazdo”, AAN, UdSW, sygn. 44/1356.

W tym samym czasie dokonano także upaństwowienia Domu Dziecka prowadzonego przez siostry albertynki w Radzynie Podlaskim, co w konsekwencji doprowadziło do likwidacji domu zakonnego w Radzynie Podlaskim – Białka³⁷.

Od 1956 do 1961 roku nie było masowych likwidacji kościelnych placówek opiekuńczo-wychowawczych. Władze oświatowe zamknęły w tym czasie jeszcze kilka z nich, takich jak: przedszkola sióstr elżbietanek czy sióstr Matki Dobrego Pasterza w Gdańsku³⁸.

Ostatni etap likwidacji kościelnych placówek opiekuńczo-wychowawczych zapoczątkowany został wejściem w życie nowej ustawy oświatowej z 15 lipca 1961 r. W wyniku działań władz zlikwidowane zostały przedszkola sióstr salezjanek w Sokołowie Podlaskim³⁹, sióstr karmelitanek w Radgoszczy⁴⁰, sióstr Wspólnej Pracy, sióstr serafitek, sióstr elżbietanek, sióstr pallotynek i sióstr Matki Boskiej Miłosierdzia funkcjonujące na terenie diecezji gdańskiej⁴¹.

³⁷ Zob. Pismo Dziekana i Proboszcza w Radzynie Podlaskim do Biskupa Siedleckiego z 12 czerwca 1958 roku w sprawie likwidacji Domu Sióstr Albertynek, ADS, Zgromadzenie Sióstr Albertynek, litera Z, Dział II, Nr 26, tom I, poz. w oprac.

³⁸ Zob. Zestawienie zamkniętych szkół katolickich w Diecezji Gdańskiej do 1965 roku, ASKEP, Placówki opiekuńczo-wychowawcze Kościoła Rzymsko-katolickiego w latach 1945-1981, sygn.1/400.

³⁹ W latach 1948-1963 władze państwowe zlikwidowały Zgromadzeniu Córki Marii Wspomożycielki następujące placówki opiekuńczo-wychowawcze: domy dziecka w Lubinii Wielkiej, Nowej Rudzie, Pawłowicach, Wschowie, Pieszycach, Różanymstoku i Twardogórze, przedszkola w Grabowie, Lubinii, Łodzi Nowej Rudzie, Pogrzebieniu i Sokołowie Podlaskim, internaty dla uczniów w Pieszycach, Połczynie, Różanymstoku, Sokołowie Podlaskim, Środzie Śląskiej, Czaplunku oraz dwie placówki we Wrocławiu, internaty dla studentek w Łodzi i dwa we Wrocławiu. ASSSP, Stuletnia rocznica założenia Zgromadzenia SS. Salezjanek Córki Marii Wspomożycielki, poz. w oprac.; Pismo Prezydium Powiatowej Rady Narodowej Wydział Oświaty i Kultury w Sokołowie Podlaskim do Zgromadzenia Córki Marii Wspomożycielki Wiernych z dnia 2 października 1962 r., ASSSP, poz. w oprac.

⁴⁰ Pismo Sióstr Karmelitanek z Radgoszczy do Sekretariatu Episkopatu Polski z dnia 24 czerwca 1965 roku w sprawie likwidacji przedszkola, ASKEP, Placówki opiekuńczo-wychowawcze Kościoła Rzymsko-katolickiego w latach 1945-1981, sygn.1/400.

⁴¹ Zob. Zestawienie zamkniętych szkół katolickich w Diecezji Gdańskiej do 1965 roku, ASKEP, Placówki opiekuńczo-wychowawcze Kościoła Rzymsko-katolickiego w latach 1945-1981, sygn. 1/400.

Przebieg zamykania placówek miał zazwyczaj brutalny charakter. Członkowie komisji likwidacyjnych wkraczali bez zapowiedzi do pomieszczeń zakładów, żądając oddania kluczy i opuszczenia pomieszczeń. Zamknięte drzwi były wyłamywane lub otwierane przez słusarzy, a rzeczy wyrzucane z szaf⁴². Na drzwi zakładano skoble i kłódki⁴³. Zdarzało się, że siostry prowadzące placówkę były pozbawiane wolności i odmawiano im kontaktu z przełożonymi⁴⁴.

Prowadzący placówki i pracujący tam personel był zwykle zastraszany. Członkowie komisji likwidacyjnych potrafili biegać w środku nocy po pomieszczeniach z siekierami, grożąc, że w razie stawiania oporu podpalą budynek⁴⁵. W Sokołowie Podlaskim groźbami i krzykiem próbowano wymusić oddanie kluczy do pomieszczeń, a siostra dyrektorka przedszkola oraz siostra kierowniczką internatu były kilkakrotnie wzywane do Urzędu Bezpieczeństwa, gdzie przesłuchiowano je po kilka godzin, próbując zmusić do podpisania zgody na upaństwowienie⁴⁶.

Podczas upaństwowienia placówek lokale były przeznaczane do dyspozycji władz oświatowych⁴⁷. Razem z komisją likwidacyjną

⁴² Zob. Odwołanie Zarządu Zgromadzenia ss. Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi do Rady Państwa z 31 marca 1952 r., AAN, UdSW, sygn. 15/36.

⁴³ Zob. Pismo matek dzieci z Wrześni do Prezydenta RP B. Bieruta w sprawie przedszkola z dnia 31 marca 1952 r., AAN, UdSW, sygn. 15/67.

⁴⁴ Zob. Odwołanie Zarządu Zgromadzenia ss. Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi do Rady Państwa z 31 marca 1952 r., AAN, UdSW, sygn. 15/36.; Pismo Zgromadzenia Sióstr Zmartwychwstania Pańskiego Prowincji Poznańskiej do Rady Państwa z dnia 2 września 1954 roku w sprawie uchylecia bezprawnych decyzji, AAN, UdSW, sygn. 44/1660.

⁴⁵ Zob. Odwołanie Zarządu Zgromadzenia ss. Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi do Rady Państwa z 31 marca 1952 r., AAN, UdSW, sygn. 15/36.

⁴⁶ Członkowie komisji likwidacyjnej opuścili internat dopiero o 1³⁰ w nocy, zapowiadając przyjście następnego dnia. Zob. *Kwestionariusz do stwierdzenia sytuacji Kościoła w Polsce w latach 1945 do 1964*, ASSSP, poz. w oprac.

⁴⁷ We wszystkich przypadkach upaństwowienia placówek władze podejmowały decyzje o przejęciu pomieszczeń z całym wyposażeniem celem dalszego wykorzystania przez władze oświatowe. Zob. Pismo Ministra Oświaty do Biura Listów i Zażeń przy Radzie Państwa w sprawie odebrania uprawnień szkoły państwowej LO Sióstr Służek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanej w Mariówce Opoczyńskiej z sierpnia 1954 r., AAN, UdSW, sygn. 44/559; Decyzja Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Sokoło-

wkraczał nowy personel świecki, który miał zastąpić osoby duchowne⁴⁸. W przypadku odmowy opuszczenia pomieszczeń przez osoby duchowne komisje likwidacyjne wspierane przez milicję dokonywały eksmisji przy użyciu siły⁴⁹.

Dla zabezpieczenia przejętych pomieszczeń dokonywano ich opieczętowania lub wprowadzano tam zaufane osoby⁵⁰.

Akcje likwidacyjne placówek opiekuńczo-wychowawczych przeprowadzane były głównie w nocy⁵¹.

wie Podlaskim, Referat Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej z dnia 2 października 1962 r. o przydzieleniu lokalu użytkowego, ASSSP, poz. w oprac.

⁴⁸ W internacie sióstr niepokalanek w Wrzosowie komisja PWRN z Warszawy wkroczyła w sposób nagły, wywołując tym szok dzieci. Wprowadzony nowy personel świecki zajął część pomieszczeń internatu na własne pokoje, zmuszając dzieci do spania w ciasnocie. Zob. Pismo Rodziców Dzieci przebywających w internacie Sióstr Niepokalanek we Wrzosowie do Przewodniczącego Rady Państwa w sprawie upaństwowienia placówki z dnia 26 marca 1952 r., AAN, UdSW, sygn. 15/61.

⁴⁹ Zob. *Praca ss. salezjanek z młodzieżą w Sokołowie Podlaskim od 1962 do 1972 r.*, ASSSP, poz. w oprac.

⁵⁰ W przedszkolu w Strzelnie wniesiono łóżko i oddelegowano pracownika POMU do pilnowania. Zob. Poufne Sprawozdanie Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Bydgoszczy Referat ds. Wyznań do UdSW w sprawie przejęcia przedszkoli na rzecz skarbu Państwa z dnia 3 sierpnia 1952 r., AAN, UdSW, sygn. 15/51.

⁵¹ W Kowalu komisja likwidacyjna przyszła o 1⁰⁰ w nocy, w Lipnie o północy (Zob. Odwołanie Zarządu Zgromadzenia ss. Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi do Rady Państwa z 31 marca 1952 r., AAN, UdSW, sygn. 15/360), w Gnieźnie zajęto przedszkola o 22⁰⁰ (Zob. Pismo Kurii Metropolitalnej do Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu w sprawie upaństwowienia przedszkoli w Gnieźnie z dnia 10 sierpnia 1951 r., AAN, UdSW, sygn. 8/1813), w Płocku komisja wkroczyła do zakładu wychowawczego o 20⁰⁰ (Zob. Zażalenie Inspektoratu Towarzystwa Salezjańskiego w Łodzi do UdSW w sprawie upaństwowienia Zakładu Wychowawczego w Płocku, z dnia 10 marca 1952 roku, AAN, UdSW, sygn. 15/39; Odwołanie Zażalenie Inspektoratu Towarzystwa Salezjańskiego w Łodzi do Ministra Oświaty w Warszawie w sprawie upaństwowienia Zakładu Wychowawczego w Płocku, z dnia 10 marca 1952 roku, AAN, UdSW, sygn. 15/39), w Poznaniu komisja przybyła do internatu o 5⁰⁰ rano (Pismo Zgromadzenia Sióstr Zmartwychwstania Pańskiego Prowincji Poznańskiej do Rady Państwa z dnia 2 września 1954 roku w sprawie uchylecia bezprawnych decyzji, AAN, UdSW, sygn. 44/1660).

2. PRZYCZYNY ZAMYKANIA PLACÓWEK

Decyzje władz szkolnych dotyczące zamknięcia kościelnych placówek opiekuńczo-wychowawczych uzasadniane były na różne sposoby. Najczęstszymi przesłankami podawanymi przez komisje likwidacyjne były:

- nieprzynależność do świeckiego „Caritas”;
- niestosowanie się do obowiązujących przepisów;
- zastrzeżenia co do poziomu wychowawczego;
- z powodu „samozamknięcia”.

Dokonując analizy wskazanych w decyzjach faktycznych podstaw zamykania placówek, należy ustalić, czy rzeczywiście stanowiły one wystarczające podstawy do dokonania ich likwidacji.

Nieprzynależność do świeckiego „Caritas” była jedną z przyczyn zamykania zakładów opiekuńczo-wychowawczych. Możliwość przejścia przez świecki „Caritas” placówek kościelnego stowarzyszenia „Caritas” przewidywał jedynie art. 6 statutu nowego „Caritas”. Nie był to jednak powszechnie obowiązujący akt prawny, który nie mógł stanowić podstawy do wydawania decyzji administracyjnych.

W przypadku przejścia domów dziecka sióstr Wspólnej Pracy we Włocławku i Zduńskiej Woli komisje likwidacyjne nie podały podstaw prawnych ani przyczyn faktycznych przejścia placówek⁵². Dopiero pismem z UdSW wyjaśniono, iż przyczyną upaństwowienia jest odmowa podporządkowani się Zrzeszeniu „Caritas”⁵³.

Niestosowanie się do obowiązujących przepisów było niewątpliwą przesłanką umożliwiającą zamknięcie placówki, jednakże pod warunkiem dopełnienia procedur wynikających z przepisów prawa. Ustawa o prywatnych szkołach z 1932 r. oraz ustawa o rozwoju systemu oświaty z 1961 roku powoływały się na rozporządzenia wykonawcze, które jasno opisywały proces mający doprowadzić do zamknięcia zakładu⁵⁴.

⁵² Zob. Telegram Zarządu Zgromadzenia do Rady Państwa z dnia 21 marca 1952 r.; Telegram Zarządu Zgromadzenia do Przewodniczącego KC PZPR ob. Bieruta Prezydenta Polski z dnia 31 marca 1952 r., AAN, UdSW, sygn. 15/36.

⁵³ Zob. Pismo Urzędu do Spraw Wyznań do Biura Listów i Zażeń przy Radzie Państwa z dnia 21 kwietnia 1952 r., AAN, UdSW, sygn. 15/36.

⁵⁴ Więcej na ten temat w dalszej części.

Przyczyną upaństwowienia przez Wydział Oświaty PRN miasta stołecznego Warszawy bursy dla chłopców im. ks. Franciszka Toporskiego, prowadzonej przez Zgromadzenie Małego Dzieła Boskiej Opatrzności w Warszawie, było nie umieszczenie zakładu w spisie kuratorium oświaty⁵⁵. Natomiast przedstawiciele Wydziału Oświaty MRN w Kaliszu uzasadniali likwidację przedszkola sióstr Wspólnej Pracy w Kaliszu nie umieszczeniem placówki w orzeczeniu organizacyjnym Wydziału Oświaty⁵⁶.

Na brak wymaganego w ustawie orzeczenia uprawniającego do prowadzenia placówki powoływali się przedstawiciele Wydziału Oświaty PRN miasta stołecznego Warszawy podczas likwidacji bursy sióstr urszulanek w Warszawie⁵⁷. Siostry wniosły odwołanie od decyzji, uzasadniając, że prowadziły bursę od 1943 r. i posiadają stosowne orzeczenie, przy czym bursa została przeniesiona do innego budynku, o czym zostało poinformowane Kuratorium Okręgu Szkolnego Warszawskiego. Siostry uzasadniały także odwołanie tym, że bursa znajdowała się w spisie KOSW z dnia 15 listopada 1947 r.⁵⁸ Ponadto od roku 1945 były co rok wysyłane z kuratorium skierowania do bursy i przeprowadzane wizytacje⁵⁹.

Prowadzenie placówki bez zezwolenia władz było przyczyną likwidacji Bursy im. Ewy Matuszewskiej prowadzonej przez Zgromadzenie Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny w Warszawie. Siostry 27 sierpnia 1954 r. otrzymały decyzję Prezydium Rady Narodowej m. st. Warszawy, że na podstawie art. 4 ust. 2 ustawy 11 marca 1932 r. o prywatnych szkołach i zakładach naukowych oraz § 16 pkt 1 rozporządzenia wykonawczego do ustawy zamknięto pla-

⁵⁵ Zob. Protokół Przejęcia Bursy dla chłopców im. Ks. Franciszka Toporskiego w Warszawie z dnia 27 sierpnia 1954 r., AAN, UdSW, sygn. 44/1658.

⁵⁶ Zob. Pismo Sióstr Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi w Kaliszu do Ministra Oświaty w sprawie przedszkola z dnia 7 marca 1951 r., AAA, UdSW, sygn. 8/1635.

⁵⁷ Zob. Pismo Zgromadzenia Sióstr Urszulanek w Warszawie do Rady Państwa z 7 września 1954 roku w sprawie odwołania od decyzji PRN m. st. Warszawy, AAN, UdSW sygn. 44/1655.

⁵⁸ Dz. Urz. Kuratorium Okręgu Szkolnego Warszawskiego, nr 3, poz. 37, p. 96.

⁵⁹ Tamże.

cówkę⁶⁰. Warto zwrócić uwagę, że użyta w decyzji podstawa prawna była niewłaściwa, gdyż żaden z wymienionych przepisów nie upoważniał do zamknięcia zakładu.

Nieco inaczej postąpiły władze oświatowe podczas likwidacji internatu prowadzonego przez Zgromadzenie Sióstr Matki Bożej Miłosierdzia w Warszawie. Przedstawiciele PRN w decyzji, nieopatrzonej datą, powołali się ogólnie na ustawę o szkołach prywatnych z 11 marca 1932 r., uzasadniając, iż internat był prowadzony bez wiedzy i zgody władz⁶¹.

Po wejściu w życie ustawy o systemie oświaty i wychowania z 15 lipca 1961 r. likwidację uzasadniano świeckością szkoły oraz niedopełnieniem obowiązku zarejestrowania zakładu zgodnie z zarządzeniem ministra oświaty w sprawie organizacji roku szkolnego 1960/61⁶². W ten sposób postąpiono z przedszkolem sióstr salezjanek w Sokołowie Podlaskim⁶³.

Wychowanie w duchu nielojalności wobec państwa stanowiło jedyną zgodną z obowiązującym prawem podstawę do zamknięcia zakładu. Oczywiście jeżeli zostało udowodnione, a cała procedura była zgodna z ustawą o prywatnych szkołach i rozporządzeniem wykonawczym.

Decyzje o likwidacji placówek z powodu wychowania młodzieży w duchu nielojalności zostały przedstawione w 1949 r. siostrom elżbietankom w Bydgoszczy, które prowadziły przedszkole⁶⁴. Podobnie władze oświatowe postąpiły podczas upaństwowienia internatu sióstr służek w Mariówce Opoczyńskiej⁶⁵, likwidacji internatu prowadzo-

⁶⁰ Zob. Pismo Sióstr Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny do Rady Państwa z dnia 10 września 1954 roku w sprawie odwołania od decyzji PRN w Warszawie, AAN, UdSW, sygn. 44/1656.

⁶¹ Mimo próśb sióstr członkowie PRN m. st. Warszawy nie potrafili podać innego uzasadnienia, zwłaszcza że wiedzieli o zgłoszeniu internatu władzom oświatowym. Zob. Pismo Zgromadzenia Sióstr Matki Bożej Miłosierdzia do Rady Państwa z dnia 8 września 1954 roku w sprawie odwołania od decyzji Prezydium Rady Narodowej m.st. Warszawy, AAN, UdSW, sygn. 44/1657.

⁶² Dz. Urz. Ministra Oświaty, nr 6, poz. 98 z 10 maja 1960 roku.

⁶³ Zob. Pismo Prezydium Powiatowej Rady Narodowej Wydział Oświaty i Kultury w Sokołowie Podlaskim do Zgromadzenia Córek Maryi Wspomożycielki Wiernych z dnia 2 października 1962 r., ASSSP, poz. w oprac.

nego przez Towarzystwo „Samopomoc” Zgromadzenia Sióstr pod wezwaniem Najświętszej Marii Niepokalanej w Mariówce Opoczyńskiej dnia 28 maja 1952 r.⁶⁶ oraz internatu przy Liceum Ogólnokształcącym sióstr Najświętszej Marii Niepokalanej w Mariówce Opoczyńskiej dnia 16 czerwca 1954 r.⁶⁷ Tak ogólnie sformułowane uzasadnienie decyzji, bez podania konkretnych przejawów działań skierowanych przeciwko państwu, nie mogło stanowić wystarczającej przesłanki do likwidacji placówki.

Samowolne zamknięcie było kolejną przyczyną podawaną przez władze szkolne w decyzjach o zamknięciu zakładu.

Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Gnieźnie podjęło uchwałę o uznaniu dwóch przedszkoli parafialnych jako zamkniętych samowolnie przez właścicieli. Zdecydowano jednocześnie o przejęciu placówek, które faktycznie zostały zajęte siłą przez władze oświatowe dwa dni wcześniej⁶⁸.

Większość placówek opiekuńczo-wychowawczych została zlikwidowana bez podania uzasadnienia. Były to przypadki, kiedy decyzje o likwidacji podawane były przez komisje ustnie, bez okazania jakiegokolwiek pisma. Tak postąpiono podczas akcji zamykania placówek w roku 1952 z przedszkolami sióstr Wspólnej Pracy w Kaliszu, Zduń-

⁶⁴ Zob. Pismo Wydziału Oświaty PWRN w Bydgoszczy do UdSW dot. upaństwowienia przedszkola Sióstr Elżbietanek z dnia 26 marca 1952 r., AAN, UdSW, sygn. 15/17.

⁶⁵ Zob. Pismo Ministra Oświaty do Biura Listów i Zażeń przy Radzie Państwa w sprawie odebrania uprawnień szkoły państwowej LO Sióstr Służek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanej w Mariówce Opoczyńskiej z sierpnia 1954 r., AAN, UdSW, sygn. 44/559.

⁶⁶ Zob. Pismo Kierownika Wydziału Oświaty Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Kielcach do Towarzystwa „Samopomoc” Zgromadzenia Zakonnego pod wezwaniem Najświętszej Marii Niepokalanej w Mariówce Opoczyńskiej z dnia 28 maja 1952 roku w sprawie zamknięcia placówki, AAN, UdSW, sygn. 15/171.

⁶⁷ Zob. Pismo Ministra Oświaty do Biura Listów i Zażeń przy Radzie Państwa z sierpnia 1954 roku w sprawie odebrania uprawnień szkoły państwowej Liceum Ogólnokształcącemu Sióstr Służek Najświętszej Marii Panny Niepokalanej w Mariówce Opoczyńskiej, AAN, UdSW sygn. 44/559.

⁶⁸ Zob. Pismo Kurii Metropolitalnej do Prezydium Wojewódzkiej Rada Narodowej w Poznaniu w sprawie upaństwowienia przedszkoli w Gnieźnie z dnia 10 sierpnia 1951 r., AAN, UdSW, sygn. 8/1813.

skiej Woli, Lipnie, Lubańcu, Kowalu i Włocławku⁶⁹, przedszkolem sióstr salezjanek w Łodzi⁷⁰, Podczas próby upaństwowienia przedszkola oraz likwidacji internatu sióstr salezjanek w Sokołowie Podlaskim, przedstawiciele rady narodowej odmówili podania przyczyn likwidacji⁷¹, podobnie jak podczas upaństwowienia internatu sióstr Wspólnej Pracy we Włocławku⁷².

Podsumowując powyższe rozważania, należy stwierdzić, iż przedstawiane w decyzjach władz oświatowych zarzuty nigdy nie zostały potwierdzone. Z przeprowadzonych badań wynika, że służyły jedynie za pretekst do likwidacji zakładów. Słusznie zatem Sekretariat Episkopatu uznał działania władz oświatowych za sprzeczne z prawem krajowym oraz konwencją ratyfikowaną przez Polskę⁷³ i domagał się od władz oświatowych stosowania obowiązującego prawa,

⁶⁹ Zob. Odwołanie Zarządu Zgromadzenia ss. Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi do Rady Państwa z 31 marca 1952 r., AAN, UdSW, sygn. 15/36.; Telegram Zarządu Zgromadzenia do Rady Państwa z dnia 21 marca 1952 r.; Telegram Zarządu Zgromadzenia do Rady Państwa z dnia 31 marca 1952 r., AAN, UdSW, sygn. 15/36; Telegram Zarządu Zgromadzenia do Przewodniczącego KC PZPR ob. Bieruta Prezydenta Polski z dnia 31 marca 1952 r., AAN, UdSW, sygn. 15/36.

⁷⁰ Zob. Pismo rodziców dzieci z Przedszkola Sióstr Salezjanek w Łodzi do Rady Państwa z dnia 12 marca 1952 r., AAN, UdSW, sygn. 15/40.

⁷¹ Przedstawiciele komisji likwidacyjnej „wymachiwali jakimiś dokumentami”, nie okazując ich siostrom. Zob. *Prawdziwe wydarzenia z przeżyć powojennych w Sokołowie Podlaskim od roku 1945 do 1953*, ASSSP, poz. w oprac.; *Kronika domu sióstr salezjanek*, ASSSP, poz. w oprac.; *Karta Domu*, ASSSP, poz. w oprac.; *Relacje Siostry Dyrektorki Ludwika Józefik z czasu zabrania przedszkola w Sokołowie Podlaskim 1952 r.*, ASSSP, poz. w oprac.

⁷² Dopiero w wyjaśnieniach przesłanych z UdSW do Rady Państwa powołano się ogólnie na porozumienie rządu i Episkopatu z 1950 roku. Zob. Pismo Urzędu do Spraw Wyznań do Biura Listów i Zażaleń przy Radzie Państwa z dnia 21 kwietnia 1952 r., AAN, UdSW, sygn. 15/52.; Zob. Odwołanie Zarządu Zgromadzenia ss. Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi do Rady Państwa z 31 marca 1952 r., AAN, UdSW, sygn. 15/36; Telegram Zarządu Zgromadzenia sióstr Wspólnej Pracy do Przewodniczącego KC PZPR ob. Bieruta Prezydenta Polski z dnia 31 marca 1952 r., AAN, UdSW, sygn. 15/36.

⁷³ Zob. „Pro memoria” Sekretariatu Episkopatu Polski w sprawie szkół i przedszkoli katolickich z 10 września 1965 roku, w: P. Raina, *Kościół w PRL. Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945-1989*, t. 2: *Lata 1960-1974*, Poznań 1995, s. 345-346.

wskazując na wszystkie uchybienia, jakich dopuszczali się przedstawiciele władz.

3. PODSTAWY PRAWNE ZAMYKANIA I UPAŃSTWAWIANIA ZAKŁADÓW

Decyzje dotyczące likwidacji kościelnych placówek opiekuńczo-wychowawczych powoływały się na różnoraki podstawy prawne. Do połowy 1961 r. zamknięcie następowało najczęściej na podstawie artykułu 4 ust. 1 lit. d ustawy o prywatnych szkołach oraz zakładach naukowych i wychowawczych z 11 marca 1932 r., twierdząc, że placówka wychowuje młodzież w duchu nielojalności wobec państwa⁷⁴. Na tej podstawie zamknięto między innymi przedszkole sióstr elżbietanek w Bydgoszczy⁷⁵, internat sióstr służek w Mariówce Opoczyńskiej⁷⁶ oraz internat Towarzystwa „Samopomoc” Zgromadzenia Najświętszej Marii Niepokalanej w Mariówce Opoczyńskiej⁷⁷.

Była to jedyna możliwa do zastosowania podstawa prawna uzasadniająca zamknięcie placówki. Inne, stosowane podstawy prawne, takie jak: powoływanie się na niewymienione wyżej przepisy ustawy o prywatnych szkołach, powoływanie się na rozporządzenie wykonawcze do ustawy oraz inne przepisy pozaustawowe, nie mogły stanowić podstawy do zamknięcia zakładu.

Zdarzały się przypadki zamknięcia placówek na podstawie art. 4 ust. 2 ustawy o prywatnych szkołach z 1932 r. oraz § 16 pkt 1 rozpo-

⁷⁴ Należy w tym miejscu nadmienić, że władze oświatowe nigdy nie udowodniły wrogiego państwu nauczania i wychowania dzieci i młodzieży w placówkach kościelnych.

⁷⁵ Zob. Pismo Wydziału Oświaty PWRN w Bydgoszczy do UdSW dot. upaństwowienia przedszkola Sióstr Elżbietanek z dnia 26 marca 1952 r., AAN, UdSW, sygn. 15/17.

⁷⁶ Zob. Pismo Ministra Oświaty do Biura Listów i Zażeń przy Radzie Państwa w sprawie odebrania uprawnień szkoły państwowej LO Sióstr Służek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanej w Mariówce Opoczyńskiej z sierpnia 1954 r., AAN, UdSW, sygn. 44/559.

⁷⁷ Zob. Pismo Kierownika Wydziału Oświaty Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Kielcach do Towarzystwa „Samopomoc” Zgromadzenia Zakonnego pod wezwaniem Najświętszej Marii Niepokalanej w Mariówce Opoczyńskiej z dnia 28 maja 1952 roku w sprawie zamknięcia placówki, AAN, UdSW, sygn. 15/171.

rzządzenia wykonawczego do tej ustawy z dnia 7 czerwca 1932 r. Decyzje uzasadniano prowadzeniem zakładu bez wiedzy i pozwolenia władz oświatowych. Na tej podstawie zamknięto między innymi bursę sióstr Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny w Warszawie⁷⁸, internat prowadzony przez Zgromadzenie Sióstr Matki Bożej Miłosierdzia w Warszawie⁷⁹, bursę dla dziewcząt prowadzoną przez siostry urszulanki w Warszawie⁸⁰. Wymienione przepisy nie mogły stanowić podstawy do zamknięcia placówek, gdyż nakazywały one jedynie poinformowanie kierownika szkoły o zamiarze wydania orzeczenia zamykającego placówkę oraz wyznaczenie dwutygodniowego terminu do złożenia wyjaśnień przed władzą szkolną.

Na podstawie art. 1, 2 i 13 ustawy o prywatnych szkołach z 11 marca 1932 r. zlikwidowano natomiast internaty dla akademikzek, prowadzone przez zgromadzenia zakonne. Wojewódzkie rady narodowe, podejmując decyzję o zamknięciu placówek, nie zwracały uwagi na to, że zakłady te miały charakter domów akademickich. Nie uwzględniały także faktu, że art. 10 ustawy o prywatnych szkołach wyłączał spod kompetencji ustawy zakłady akademickie, na co wskazywały w swoich odwołaniach siostry urszulanki z Warszawy⁸¹. Identyczne zarzuty podnosiły siostry salezjanki z Wrocławia, którym w sierpniu 1954 r. zlikwidowano bursę dla studentek⁸², a także siostry

⁷⁸ Zob. Pismo Sióstr Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny do Rady Państwa z dnia 10 września 1954 roku w sprawie odwołania od decyzji PRN w Warszawie, AAN, UdSW, sygn. 44/1656.

⁷⁹ Zob. Pismo Zgromadzenia Sióstr Matki Bożej Miłosierdzia do Rady Państwa z dnia 8 września 1954 roku w sprawie odwołania od decyzji Prezydium Rady Narodowej m. st. Warszawy, AAN, UdSW, sygn. 44/1657.

⁸⁰ Zob. Pismo Zgromadzenia Sióstr Urszulanek w Warszawie do Rady Państwa z 7 września 1954 roku w sprawie odwołania od decyzji PRN m. st. Warszawy, AAN, UdSW, sygn. 44/1655.

⁸¹ Zob. Pismo Zgromadzenia Sióstr Urszulanek w Warszawie do Rady Państwa z 7 września 1954 roku w sprawie odwołania od decyzji PRN m. st. Warszawy, AAN, UdSW, sygn. 44/1655.

⁸² Zob. Pismo Zgromadzenia Sióstr Salezjanek we Wrocławiu do Rady Państwa w Warszawie z 6 września 1954 roku w sprawie zamknięcia bursy dla studentek, AAN, UdSW, sygn. 44/1659.

ze Zgromadzenia Zmartwychwstania Pańskiego prowincji poznańskiej, którym zamknięto internat dla akademikzek w Poznaniu⁸³ oraz siostry dominikanki pozbawione internatu dla akademikzek w Warszawie⁸⁴.

W latach 1961-1965 wszystkie decyzje o zamknięciu placówki opierały się na artykule 2 ustawy o systemie oświaty, który mówił, że szkoły i placówki oświatowo-wychowawcze są instytucjami świeckimi, a nauczanie i wychowanie w tych instytucjach ma charakter świecki. Przepis ten nie stanowił *expressis verbis* podstawy zamknięcia istniejącego zakładu. Informował jedynie, że generalnie państwowe placówki promują świecki charakter nauczania i wychowania. Przepis ten mógłby być podstawą likwidacji zakładów niepaństwowych tylko wówczas, gdyby dodano zdanie mówiące, że placówki inne niż państwowe ulegają zamknięciu oraz wykreślony zostałby art. 39 ustawy, dopuszczający prowadzenie zakładów przez osoby prawne i fizyczne.

Inaczej przedstawiała się sytuacja niepaństwowych domów dziecka, które organizowane były na podstawie art. 2 ustawy o pomocy społecznej z 16 sierpnia 1923 r.⁸⁵ Dopuszczał on powierzenie wykonywania zadań opieki społecznej zakładom opiekuńczym na zasadach zawartych w umowie⁸⁶. Przepis ten pozwalał więc na tworzenie prywatnych zakładów, które na podstawie umów z odpowiedzianymi jednostkami samorządowymi mogły prowadzić domy

⁸³ Zob. Pismo Zgromadzenia Sióstr Zmartwychwstania Pańskiego Prowincji Poznańskiej do Wojewódzkiej Komisji Lokalowej w Poznaniu z dnia 1 września 1954 roku w sprawie odwołania od decyzji, AAN, UdSW, sygn. 44/1660; Pismo Zgromadzenia Sióstr Zmartwychwstania Pańskiego Prowincji Poznańskiej do Rady Państwa z dnia 2 września 1954 roku w sprawie uchylecia bezprawnych decyzji, AAN, UdSW, sygn. 44/1660; Pismo Zgromadzenia Sióstr Zmartwychwstania Pańskiego Prowincji Poznańskiej do Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu z dnia 3 września 1954 roku w sprawie odwołania od decyzji, AAN, UdSW, sygn. 44/1660.

⁸⁴ Zob. Pismo Prezydium Rady Narodowej m. st. Warszawy do Kierownika Internatu Sióstr Dominikanek w sprawie zamknięcia placówki, AAN, UdSW, sygn. 44/1661.

⁸⁵ DzU, nr 92, poz. 726.

⁸⁶ Zob. art. 7 ustawy o pomocy społecznej z 16 sierpnia 1923 roku, DzU nr 92, poz. 726, (dalej: ustawa o pomocy społecznej).

dziecka. Do zamknięcia takiej placówki wystarczyło więc rozwiązanie umowy, w której zawarte było umocowanie do działania w zakresie opieki w imieniu uprawnionej jednostki. Na tej podstawie doszło do upaństwowienia w roku 1944 Domu Małego Dziecka w Siedlcach⁸⁷. W większości przypadków władze nie korzystały jednak z tej formy likwidacji, dopuszczając się przejmowania domów bez podstaw prawnych⁸⁸.

Odrębnym zagadnieniem jest upaństwowianie placówek opiekuńczo-wychowawczych przez władze oświatowe poszczególnych rad narodowych.

Przedstawiane pisma, dotyczące upaństwowienia placówek, nie powoływały się na żadne przepisy prawa, gdyż takie nie istniały. Pisma rad narodowych nie nosiły także nazwy „decyzja” i jedynie przedstawiały stanowisko prezydium w sprawie przejęcia placówki. Mimo to komisje zajmujące zakłady powoływały się na postanowienia władz oświatowych prezydiów rad narodowych podejmowanych w porozumieniu z UdSW⁸⁹.

Przedkładane pisma zawierały często ogólne rzekome „podstawy prawne” upaństwowienia, na przykład: „na podstawie ustawy o pry-

⁸⁷ W 1944 r. Dom Małego Dziecka w Siedlcach nosił jeszcze oficjalnie nazwę Żłobek i był prowadzony przez siostry albertynki. Zob. *Kronika Domu Dziecka w Siedlcach*, Archiwum Domu Dziecka w Siedlcach (ADDzS), bez sygn.; K. Kłoczko, *Dom Dziecka w Siedlcach i jego działalność opiekuńczo-rewalidacyjna*, Warszawa 2003, s. 57, ADDzS, bez sygn.; D. Szkopek, *Zarys historii Domu Dziecka w Siedlcach i jego działalność opiekuńczo-wychowawcza w latach 1923-1997*, Siedlce 1998, s. 5, ADDzS, bez sygn.

⁸⁸ Zob. Pismo Zgromadzenia Sióstr Felicjanek z Łasin do Sekretariatu Episkopatu Polski w Warszawie z dnia 29 lipca 1952 roku w sprawie odebrania Domu Dziecka, AAN, UdSW sygn. 18/1784; Pismo Referatu ds. Wyznań Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Bydgoszczy do Urzędu do Spraw Wyznań z dnia 29 września 1952 roku w sprawie Domu Dziecka w Łasinie, AAN, UdSW sygn. 18/1784.

⁸⁹ Zob. Zażalenie Inspektoratu Towarzystwa Salezjańskiego w Łodzi do UdSW w sprawie upaństwowienia Zakładu Wychowawczego w Płocku, z dnia 10 marca 1952 roku, AAN, UdSW, sygn. 15/39; Odwołanie Zażalenie Inspektoratu Towarzystwa Salezjańskiego w Łodzi do Ministra Oświaty w Warszawie w sprawie upaństwowienia Zakładu Wychowawczego w Płocku, z dnia 10 marca 1952 roku, AAN, UdSW, sygn. 15/39.

watnych szkołach”⁹⁰ lub „zgodnie z pkt. 1 Porozumienia Wspólnej Komisji Rządu RP i Episkopatu Polski z 1950 roku”⁹¹ bez podania konkretnych artykułów.

W wielu przypadkach swoje działania władze uzasadniały treścią porozumienia rządu i Episkopatu z 1950 r., które interpretowano w ten sposób, że „wszystkie placówki opiekuńczo-wychowawcze muszą być podporządkowane pod „Caritas”. Pismo o takiej treści przekazano, upaństwowiając zakład wychowawczy prowadzony przez księży salezjanów w Płocku⁹².

Zdarzały się przypadki upaństwowiania placówek przy okazji zajmowania nieruchomości należących do Kościoła na podstawie ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez państwo dóbr martwej ręki⁹³, co miało miejsce w przypadku upaństwowienia zakładu wychowawczego, prowadzonego przez księży michalitów w Miejscu Piastowym⁹⁴ oraz Pawlikowicach⁹⁵.

⁹⁰ Zob. Pismo Wydziału Oświaty PWRN w Bydgoszczy do UdSW dot. upaństwowienia przedszkola Sióstr Elżbietanek z dnia 26 marca 1952 r., AAN, UdSW, sygn. 15/17.

⁹¹ Zob. Pismo Kierownika Wydziału Oświaty Prezydium Rady Narodowej miasta stołecznego Warszawy do Sióstr Felicjanek w Warszawie w sprawie upaństwowienia placówki z dnia 13 lutego 1952 r.; Pismo Zgromadzenia Sióstr Felicjanek w Wawrze k. Warszawy do Rady Państwa w sprawie upaństwowienia placówek z dnia 30 marca 1952 r., AAN, UdSW, sygn. 15/59.

⁹² Zob. Zażalenie Inspektoratu Towarzystwa Salezjańskiego w Łodzi do UdSW w sprawie upaństwowienia Zakładu Wychowawczego w Płocku, z dnia 10 marca 1952 roku, AAN, UdSW, sygn. 15/39; Odwołanie Zażalenia Inspektoratu Towarzystwa Salezjańskiego w Łodzi do Ministra Oświaty w Warszawie w sprawie upaństwowienia Zakładu Wychowawczego w Płocku, z dnia 10 marca 1952 roku, AAN, UdSW, sygn. 15/39.

⁹³ Art. 2 ustawy o przejęciu przez państwo dóbr martwej ręki z dnia 20 marca 1950 roku stanowił, że wszystkie ulegające przejęciu nieruchomości ziemskie przechodzą z dniem wejścia w życie ustawy z mocy prawa na własność państwa bez odszkodowania i wolne są od jakichkolwiek obciążeń z wyjątkiem przewidzianych w niniejszej ustawie wraz ze wszystkimi znajdującymi się na tych nieruchomościach budynkami, przedsiębiorstwami, zakładami oraz inwentarzem żywym i martwym, o ile niniejsza ustawa nie stanowi inaczej, DzU nr 9, poz. 87 i nr 10 poz. 111 z późn. zm.

⁹⁴ Zob. Pismo Dyrektora Zakładu Wychowawczego dla Sierot i Opuszczonej Młodzieży w Miejscu Piastowym do Prezydenta RP z dnia 18 lipca 1950 roku w sprawie odwołania od decyzji Komisji Ziemskiej, AAN, UdSW, sygn. 8/1330.

Podobnie uczyniono z siostrami benedyktyнками prowadzącymi przedszkole w Łazach, którym odebrano ponad 100 ha gruntów wraz z zabudowaniami i przekazano do PGR. Miejscowe władze w tej sytuacji nie widziały potrzeby przebywania sióstr w Łazach zwłaszcza, że klasztorne przedszkole zostało zlikwidowane z powodu niepodporządkowania „Caritas”. Nie pozwolono także siostram na otwarcie nowego przedszkola podporządkowanego władzom, uzasadniając odmowę istnieniem przedszkola państwowego przy PGR⁹⁶.

4. ZAJMOWANIE LOKALI

Wraz z zamknięciem kościelnych placówek opiekuńczo-wychowawczych władze dokonywały zajmowania lokali. Decyzje o zajęciu lokali wydawane były początkowo na podstawie dekretu o publicznej gospodarce lokalami z 21 grudnia 1945 r.⁹⁷, później zaś ustawy prawo lokalowe z 30 stycznia 1959 r.⁹⁸, która w art. 92 ust. 1 pkt 1 uchyliła wyżej wymieniony dekret.

Dokonując zajęcia pomieszczeń, komisje lokalowe rad narodowych powoływały się najczęściej w decyzjach o przydziale lokalu na art. 18 lub 22 dekretu z dnia 21 grudnia 1945 r. Zgodnie z art. 2 ust. 1 dekretu publiczną gospodarkę lokalami stosowano w Warszawie, Łodzi, Gdańsku, Lublinie, Krakowie, Katowicach i Poznaniu. W tych miastach komisje lokalowe słusznie powoływały się na art. 22 dekretu, który je uprawniał do przydzielania wolnych lokali. Wątpliwości budzi natomiast sam fakt podjęcia decyzji przydzielającej budynki należące do zgromadzeń zakonnych.

Wielokrotnie zgromadzenia zakonne tworzyły placówki opiekuńczo-wychowawcze, przeznaczając na ten cel część pomieszczeń klasztornych, jak to miało między innymi miejsce w przypadku upań-

⁹⁵ Zob. A. Mezglewski, *Szkolnictwo wyznaniowe w Polsce w latach 1944-1980*, Lublin 2004, s. 233-234.

⁹⁶ Zob. Poufne pismo przewodniczącego Prezydium WRN w Krakowie do UdSW w Warszawie w sprawie przedszkola w Łazach z dnia 28 października 1952 r., AAN, UdSW, sygn. 15/60.

⁹⁷ DzU nr 36, poz. 343 z 1950 r. z późn. zm.

⁹⁸ DzU nr 10, poz. 59 z 1959 r. z późn. zm.

stwowienia bursy sióstr niepokalanek we Wrzosowie⁹⁹ lub odebraniu domu dziecka sióstr felicjanek w Łasinie¹⁰⁰. Sam fakt likwidacji lub przejściu zakładu nie sprawiał, że lokal stawał się wolny, ponieważ przez cały czas należał do zgromadzenia i był przez nie zajmowany. Kwestie te podnosił wielokrotnie Sekretarz Episkopatu Polski biskup Choromański w pismach do władz państwowych¹⁰¹.

W miastach nieobjętych publiczną gospodarką lokalami, komisje lokalowe mogły powołać się jedynie na art. 18 dekretu, który mówił, że prezydium miejskich rad narodowych mogą przydzielać wolne lokale na potrzeby własne władz, urzędów i instytucji tylko na podstawie zezwolenia wojewódzkiej komisji lokalowej, czego przykładem jest pisemna zgoda Wojewódzkiej Komisji Lokalowej w Kielcach na przydzielenie budynków po placówkach Towarzystwa „Samopomoc” w Mariówce Opoczyńskiej na rzecz Gminnej Rady Narodowej w Goździkowie¹⁰².

Należy podkreślić, że komisje lokalowe mogły dysponować jedynie wolnymi lokalami, a spod mocy dekretu wyłączone były między innymi świątynie, domy modlitwy oraz internaty akademickie¹⁰³.

⁹⁹ Zob. Pismo Zarządu Generalnego Zgromadzenia Sióstr Niepokalanego Pożycia Najświętszej Maryi Panny w Szymanowie do UdSW w sprawie bursy we Wrzosowie z dnia 12 czerwca 1992 r., AAN, UdSW, sygn. 18/593.

¹⁰⁰ Zob. Pismo Zgromadzenia Sióstr Felicjanek z Łasin do Sekretariatu Episkopatu Polski w Warszawie z dnia 29 lipca 1952 r. w sprawie odebrania Domu Dziecka, AAN, UdSW, sygn. 18/1784.

¹⁰¹ Zob. Pismo Sekretarza Episkopatu Biskupa Zygmunta Choromańskiego do Rady Państwa z dnia 30 sierpnia 1954 roku w sprawie zamykania burs i internatów, ASKEP, Placówki opiekuńczo-wychowawcze Kościoła Rzymsko-katolickiego w latach 1945-1981, sygn. 441.; Pismo Biskupa Z. Choromańskiego, Sekretarza Episkopatu Polski do rządu PRL z 16 lipca 1952 roku w sprawie likwidacji placówek kościelnych, ASKEP, Placówki opiekuńczo-wychowawcze Kościoła Rzymsko-katolickiego w latach 1945-1981, sygn. 441.; Pismo Biskupa B. Dąbrowskiego do Wicedyrektora UdSW z dnia 14 lipca 1962 roku w sprawie zażalenia na likwidację kościelnych instytucji naukowo-wychowawczych, ASKEP, Placówki opiekuńczo-wychowawcze Kościoła Rzymsko-katolickiego w latach 1945-1981, sygn. 441.

¹⁰² Zob. Pismo Wojewódzkiej Komisji Lokalowej w Kielcach do PRN w Goździkowie z dnia 3 czerwca 1952 roku w sprawie pozwolenia na przydział lokali po Towarzystwie „Samopomoc” w Mariówce Opoczyńskiej, AAN, UdSW, sygn. 15/171.

¹⁰³ Zob. art. 3 dekretu o publicznej gospodarce lokalami z dnia 21 grudnia 1945 roku, DzU nr 36, poz. 343 z 1950 roku z późn. zm.

Przepis ten potwierdzało rozporządzenie Rady Ministrów z 12 sierpnia 1953 r.¹⁰⁴, które w §1 wyraźnie wyłączało spod publicznej gospodarki lokalami domy i internaty dla studentów. Mimo takich przepisów zlikwidowano między innymi internaty dla studentek prowadzone przez Zgromadzenie Sióstr Zmartwychwstania Pańskiego Prowincji Poznańskiej w Poznaniu¹⁰⁵, czy bursę dla akademikzek prowadzoną przez siostry salezjanki we Wrocławiu¹⁰⁶.

Po wejściu w życie ustawy o prawie lokalowym z 30 stycznia 1959 r. komisje lokalowe rad narodowych, odbierając pomieszczenia zgromadzeniom zakonnym, powoływały się na art. 61 ust. 1 ustawy. Artykuł ten pozwalał przydzielić wolne lokale na rzecz urzędów, instytucji państwowych, jednostek gospodarki uspołecznionej oraz organizacji politycznych i społecznych. Nakazywał także przekwaterowanie osób z lokali lub ich części niezbędnych dla urzędu do lokalu zastępczego położonego w tej samej miejscowości o podobnej powierzchni i standardzie. Decyzje te zawierały pouczenie o możliwości odwołania w terminie 7 dni, za pośrednictwem organu, który decyzję wydał. Do czasu uprawomocnienia się decyzji lokale były zabezpieczane. Potwierdza to decyzja Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Sokołowie Podlaskim Referat Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej z dnia 2 października 1962 r. w sprawie przydziału lokalu po przedszkolu sióstr salezjanek¹⁰⁷.

Mimo zmiany przepisów dotyczących dysponowania lokalami władze nie respektowały praw właścicieli do swobodnej dyspozycji nieruchomości. Rzadko zdarzało się, że po likwidacji placówki pozostawiano lokale do korzystania zgromadzeniom zakonnym, a od-

¹⁰⁴ DzU nr 39, poz. 171 z 1953 r.

¹⁰⁵ Zob. Pismo Zgromadzenia Sióstr Zmartwychwstania Pańskiego Prowincji Poznańskiej do Wojewódzkiej Komisji Lokalowej w Poznaniu z dnia 1 września 1954 roku w sprawie odwołania od decyzji, AAN, UdSW sygn. 44/1660.

¹⁰⁶ Zob. Pismo Zgromadzenia Sióstr Salezjanek we Wrocławiu do Rady Państwa w Warszawie z 6 września 1954 roku w sprawie zamknięcia bursy dla studentek, AAN, UdSW, sygn. 44/1659.

¹⁰⁷ Zob. Decyzja Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Sokołowie Podlaskim, Referat Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej z dnia 2 października 1962 r. o przydzieleniu lokalu użytkowego, ASSSP, poz. w oprac.

wołania od decyzji władz lokalowych nigdy nie były rozstrzygnięte na korzyść właścicieli¹⁰⁸.

Zgromadzenia zakonne, którym odebrano lokale, nie otrzymały rekompensaty za utracone mienie, mimo licznych interwencji w tych sprawach.

5. KWESTIE PROCEDURALNE

Osobną kwestię, którą należy omówić, stanowi przestrzeganie przez organy administracji państwowej prawa formalnego w procesie wydawania decyzji administracyjnych o likwidacji oraz zajmowaniu lokali.

Tryb wydawania decyzji przez władze państwowe do 1 stycznia 1961 r. regulowało rozporządzenie z mocą ustawy o postępowaniu administracyjnym wydane przez Prezydenta Rzeczypospolitej dnia 22 marca 1928 r.¹⁰⁹ Artykuł 75 ust. 1 rozporządzenia mówił, że każda decyzja powinna zawierać powołanie się na podstawę prawną, datę, osnowę decyzji, oznaczenie jej rodzaju, podpis władzy oraz wskazać, czy przysługuje od niej odwołanie czy skarga.

W decyzjach o likwidacji oraz zajmowaniu placówek opiekuńczo-wychowawczych można spotkać się z licznymi nieprawidłowościami, naruszającymi poszczególne przepisy rozporządzenia o postępowaniu administracyjnym. Najczęstszym brakiem jest pominięcie pouczenia o możliwości odwołania od decyzji oraz brak wskazania terminu do wniesienia odwołania, naruszało to art. 75 i 76 rozporządzenia. Co prawda art. 77 ust. 2 wskazywał, że jeśli władza zaniedba objaśnić stronę o przysługującym jej prawie wniesienia odwołania lub skargi, strona mogła w ciągu 2 tygodni od chwili ogłoszenia lub doręczenia jej decyzji zażądać od władzy, która orzeczenie wydała, wydania lub

¹⁰⁸ Wyjątkowo pozostawiono pomieszczenia po zlikwidowanym Domu Dziecka „Gniazdo” w Siedlcach. Zob. Ściśle poufne pismo Dyrektora Departamentu Ministerstwa Oświaty do PWRN w Warszawie Wydział Oświaty z dnia 9 lutego 1955 roku, w sprawie przeprowadzenia likwidacji Diecezjalnego Domu Dziecka „Gniazdo”, AAN, UdSW, sygn. 44/1356.

¹⁰⁹ DzU nr 36, poz. 341 z 1928 r.

też przesłania jej takiego objaśnienia. W tym wypadku termin wniesienia odwołania lub skargi liczył się od dnia otrzymania przez stronę objaśnienia. W praktyce nigdy rady narodowe nie stosowały tego przepisu, traktując wszystkie przesłane pisma w sprawie placówek jako formę odwołania.

Innym naruszeniem przepisów prawa formalnego było nierespektowanie art. 87 ust. 1, mówiącego, że przed upływem terminu do odwołania decyzja nie ulega wykonaniu. Ustęp 2 tego artykułu objaśniał, iż wniesienie odwołania w terminie wstrzymuje wykonanie decyzji. Wyjątek od tej zasad był dopuszczany tylko w wypadkach określonych w ust. 3 art. 87, tj.:

- a) gdy natychmiastowa wykonalność jest przewidziana w ustawie,
- b) na zgodne żądanie wszystkich stron,
- c) co do których strony zrzekły się prawa wniesienia odwołania.

Ustęp 4 dawał władzy możliwość postanowienia, że decyzja ulega natychmiastowemu wykonaniu, jeśli jest to wskazane w interesie publicznym lub w wyjątkowo ważnym interesie strony.

Tak sformułowane przepisy obligowały organ wydający decyzję do uzasadnienia przyczyn zastosowania trybu natychmiastowej wykonalności decyzji. W praktyce informowano jedynie stronę, że decyzja ulega natychmiastowemu wykonaniu, nie podając podstawy prawnej ani uzasadnienia.

Częstymi zarzutami stawianymi w odwołaniach był brak właściwej podstawy prawnej oraz nieprzedstawienie decyzji na piśmie¹¹⁰.

Rozporządzenie o postępowaniu administracyjnym w art. 80 dopuszczało możliwość przedstawienia decyzji ustnie, pod warunkiem, że obecna byłaby przy tym strona postępowania, której decyzja dotyczyła. Strona ta mogła zgłosić żądanie doręczenia decyzji na piśmie. W takim przypadku, jeżeli decyzja nie była natychmiast wykonalna, uważało się dzień doręczenia decyzji na piśmie za dzień jej doręczenia. Mimo takich zapisów rady narodowe, dokonujące likwidacji lub upaństwowienia placówek bez decyzji na piśmie, nie dostarczały jej na żądanie strony w późniejszym terminie.

¹¹⁰ Kwestie braku podstawy prawnej zostały już omówione w niniejszym rozdziale.

Bywały także przypadki, jak podczas likwidacji przedszkoli parafialnych w Gnieźnie, gdzie decyzję o likwidacji placówek władze wydały ustnie świeckim pracownikom przedszkoli, odmawiającym otwarcia placówek bez obecności księży proboszczów¹¹¹. Mimo nieobecności stron, opieczętowano placówki, co było sprzeczne z art. 80 ust. 2 rozporządzenia nakazującym w takim przypadku dostarczenie decyzji na piśmie.

Od 1 stycznia 1961 r. zaczął obowiązywać kodeks postępowania administracyjnego¹¹², który zastąpił dotychczasowe rozporządzenie z mocą ustawy. Nowy kodeks precyzyjnie opisywał procedury, jakie należało zachować podczas wydawania decyzji administracyjnych.

Podobnie jak rozporządzenie z 1928 r. nowy kodeks nakazywał, aby każda decyzja zawierała oznaczenie organu administracji państwowej i strony lub stron, powołanie podstawy prawnej, osnowę i datę decyzji, pouczenie, czy i w jakim trybie służy od niej odwołanie oraz podpis z podaniem imienia, nazwiska i stanowiska służbowego podpisującego¹¹³. Kodeks w art. 101 podkreślał, że decyzja powinna zostać wydana na piśmie z zastrzeżeniem odstąpienia od formy pisemnej, gdy interes stron oraz przepisy prawne nie stoją na przeszkodzie¹¹⁴.

Decyzje wydawane po roku 1961, dotyczące likwidacji lub przydzielenia lokali, czyniły zadość wyżej cytowanym przepisom, przy czym często nadal nie posiadały właściwej podstawy prawnej, zwłaszcza w decyzjach o zamknięciu placówki. Poza tym władze starały się, aby decyzje zawierały daty, podpisy i pouczenia, na co nie zwracano uwagi w latach pięćdziesiątych.

We wszystkich przypadkach, w których podejmowano decyzje o likwidacji zakładu lub przydziale pomieszczeń, zostały naruszone art. 8 oraz 68 kodeksu postępowania administracyjnego. Nakładały

¹¹¹ Zob. Pismo Wikariusza Generalnego Kurii Metropolitalnej w Gnieźnie do Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu z dnia 10 sierpnia 1951 r., w sprawie cofnięcia uchwały Prezydium MRN w Gnieźnie o przejęciu zamkniętych placówek, AAN, UdSW, sygn. 8/1813.

¹¹² DzU nr 30, poz. 168 z 1960 r. (dalej: kodeks postępowania administracyjnego)

¹¹³ Zob. art. 99 § 1 kodeksu postępowania administracyjnego.

¹¹⁴ Zob. art. 11 § 2 kodeksu postępowania administracyjnego.

one na organ podejmujący decyzję obowiązek umożliwienia stronom wypowiedzenia się co do zebranych dowodów i materiałów oraz zgłoszenie żądań, jak również przeglądania akt sprawy i robienia z nich notatek i odpisów. Odstąpienie od tego obowiązku było możliwe tylko w przypadku spraw niecierpiących zwłoki ze względu na niebezpieczeństwo dla zdrowia i życia ludzkiego¹¹⁵.

W przypadkach likwidacji i odebrania pomieszczeń właściciele zakładów dowiadawali się o toczącym postępowaniu dopiero w chwili otrzymania decyzji, czego przykładem jest sprawa likwidacji przedszkola i odebrania pomieszczeń siostron salezjanek w Sokołowie Podlaskim w 1962 r.¹¹⁶

Wszystkie wyżej wymienione naruszenia procedury administracyjnej sprawiały, że wydawane decyzje były wadliwe i tym samym nie powinny podlegać wykonaniu, zwłaszcza w stosowanym trybie natychmiastowej wykonalności. Naruszone zostały także zasady praworządności, zaufania do państwa, pomocniczości oraz pisemności. W państwie praworządnym, za jakie z pewnością nie można uznać tzw. Polski Ludowej, wszystkie decyzje wydane z wyżej omówionymi wadami zostałyby z pewnością uchylone.

PODSUMOWANIE

Okres Polski Ludowej do roku 1965 był czasem likwidacji kościelnych placówek opiekuńczo-wychowawczych, co w rezultacie doprowadziło do prawie całkowitego zamknięcia tego typu zakładów. Po roku 1965 pozostały zaledwie trzy placówki działające za zgodą władz państwowych. W pozostałych, które uległy oficjalnemu zamknięciu, zgromadzenia zakonne prowadziły nadal pracę wychowawczą w ramach tzw. pomocy sąsiedzkiej.

Likwidacja kościelnych zakładów dokonywana była prawie zawsze w sposób nagły, i często w nocy lub we wczesnych godzinach rannych. Komisje likwidacyjne z miejscowych rad narodowych najczęściej siłą

¹¹⁵ Zob. art. 8 § 2 kodeksu postępowania administracyjnego.

¹¹⁶ Zob. *Kronika domu siostr salezjanek*, ASSSP, poz. w oprac.

zajmowały pomieszczenia zakładów, zastraszając i więząc personel, wręczając jednocześnie protestującym pracownikom lub właścicielom decyzje o zamknięciu placówki lub pisma o jej upaństwowieniu. Zdarzały się także sytuacje, że komisje dokonywały likwidacji i zajęcia lokali, powołując się ustnie na postanowienia władz oświatowych i lokalowych. Przy okazji przejmowania lokali na cele oświatowe komisje rad narodowych zawłaszczwały wszystkie ruchomości znajdujące się wewnątrz, uznając je za integralną część nieruchomości.

W decyzjach o zamknięciu placówki rady narodowe powoływały się na różne przepisy, np. ustawy o prywatnych szkołach oraz zakładach naukowych i wychowawczych z 1932 r., później ustawy o rozwoju systemu oświaty z 1961 r., nie wskazując zazwyczaj przepisów dotyczących *expressis verbis* zamykania placówek. Co najciekawsze, ustawa oświatowa z 1961 r. nie przewidywała możliwości zamknięcia szkoły. Ponadto w decyzjach powoływano się tylko na ustalenie porozumienia rządu i Episkopatu z 1950 r. oraz akty prawne wydane przez ministra oświaty, które nie mogły stanowić podstawy likwidacji. Decyzje były uzasadniane w różnoraki sposób. Najczęściej powoływano się na nieprzynależność do „Caritas”, wychowywanie w duchu nielojalności wobec państwa, niedopełnienie rejestracji placówki lub na „samozamknięcie” przez właściciela. Stawiane zarzuty nigdy nie były poparte dowodami. Komisje likwidacyjne często dokonywały zajęcia placówki poprzez stwierdzenie upaństwowienia zakładu kościelnego. Właścicielom przedstawiano w takich przypadkach pisma o treści mówiącej, że postanowieniem rady narodowej zakład zostaje upaństwowiony. Pisma te nie były poparte żadnymi przepisami prawa, gdyż takich nie było.

Wraz z likwidacją placówki najczęściej dokonywano przejęcia lokali, wręczając właścicielom decyzje, w których powoływano się na przepisy prawa lokalowego, mówiące o przejęciu wolnych lokali na cele własne rad narodowych. Komisje nie uwzględniały protestów właścicieli, którzy zapowiadali odwołanie od wydanych decyzji i domagali się pozostawienia pomieszczeń stanowiących często integralną część domów zakonnych. Rzadko zdarzały się sytuacje, że przy okazji likwidacji placówki pozostawiano zgromadzeniom zakonnych lokale po zamkniętych zakładach.

Podkreślenia wymaga fakt notorycznego naruszania przez rady narodowe przepisów postępowania administracyjnego w procesie wydawania decyzji o zamknięciu lub przejęciu lokali po placówce. W praworządnym kraju wszystkie wadliwe decyzje powinny zostać uchylone przez organ odwoławczy.

THE PROCESS OF DISSOLVING CHURCH EDUCATIONAL CARE
INSTITUTIONS IN POLAND BETWEEN 1946 AND 1965

S u m m a r y

The present study tackles the problem of the dissolution of educational care institutions managed by the organizational units of the Catholic Church at the time of the People's Republic of Poland. The article presents the process of dissolution and the legal assessment of the decisions taken by the then educational and housing authorities with a view to closing down the institutions and taking over the movable and immovable property. The assessment concerns both substantive and procedural matters.